

Rasjonalistisk irrasjonalisme i vår tid; en fare!

Av: [Parrhesia: kultur for kunnskap og utvikling. Filosof Anders P Petersen](#)

Det er i meg en bekymring om at irrasjonaliteten i økende grad får samfunn og kultur til å slå sprekker. Hvor blir det av den enkle fornuft, om vi har visst hva en slik fornuft er? I denne artikkelen skal vi se litt på hvordan rasjonalisme blir til irrasjonalisme; hvordan fornuft og demokrati utfordres. Det er antikkens greske tenkning, og Hans Skjervheim som en antikkrepresentant, som kan være med å forklare dette.

Under: Sokrates fengsel, et symbol på klokskap og dumskap. Bilde tatt av meg.



Rasjonalistisk irrasjonalisme er tittelen på et kapittel i boken *Deltakar og Tilskodar* (1976), av Hans Skjervheim (1926-1999), en av de ypperste tenkerne i Norge, fra Myrkdalen litt nord for Voss. Skjervheim var en «sokratiker» en som talte sannheten, en som likte å snakke med folk. Han hadde ofte ikke noe særlig til overs for «makten», iberegnet den akademiske makten. Han blir omtalt som modig og sannferdig, og en som mente at det beste vi har som mennesker er fornuften.

Som meg så han dialektikken som fornuftens redskap, der dialektikk er å komme frem til mer innsikt, fornuft og fremgang gjennom dialog og kommunikasjon, der fokus er å få kunnskap og gode nye tanker, med det finale mål å rett og slett bli klok(ere), basert på antakelsen av at andre *kan* noe, og også vil noe. Og som meg, viser han i tekst og tale tilbake til antikkens filosofi og demokrati. Allerede ca 650 f.kr. i Hellas, finnes kilden fra Hesiod om at det gjør smartere å snakke med folk enn *kun* å tenke selv. Dette ble en del av den greske bevissthet. Logikken ble

i demokratiet at fornuften ble ivaretatt av ytringsfrihet (som måtte fungere), og uten den overtok idiotiet.

Her er et verktøy for demokratisk fornuftstenkning: [Parrhesia: kultur for kunnskap og utvikling. Filosof Anders P Petersen](#))

I vår tid er der mange utfordringer, og ideologiene som vi kjente fra gårdagens tenkning, som kommunisme, liberalisme, konservatisme, ol, har tatt andre former, på godt og vondt. Mye har takket være disse bidratt til å utvikle Vesten, men «fornuften» er endret. Nå fokuseres det ikke på utvikling av tanke og samfunn, som før. En annen endring er økende avstander mellom befolkningsgruppene, et mindre homogent samfunn. Fornuften har dårligere kår i samfunnet.

Å være rasjonell er å være fornuftig. Å være demokrat er å være fornuftig, og der skal ikke være noe annet å «støtte seg til». Opprinnelig var den ideelle demokrat klok, modig og sannferdig, og søker sannheten for at en selv og andre skal bli klokere. Sokrates og Platon var særlig både kloke og modige, og Sokrates måtte som kjent tømme giften for sin sannferdighet, i et samfunn som egentlig så ham som den fornuftigste av alle. Men, han irriterte og provoserte, der han stilte spørsmål til de rettroende.

I antikken ble fornuften omtalt som *logos*, særlig i den heraklitiske tradisjon, etter tenkeren Heraklit. Her befinner Sokrates og Platon seg. De mente at den metoden for fornuften vi har er *dialektikken*, forstått som en enighet om at påstander må møtes med motpåstander (uten risiko) for at mennesker sammen i vennlighet og dialog skal finne kunnskap og fornuft, og eventuelt også allmenngyldig sannhet. En slik sannhet er individets rett, plikt og fornuft, som målet for demokratiet. En slik klokskap ligger til grunn for etableringen av ytringsfriheten (gr. *isegoria*).

Det sanneste de kom frem til i antikken er at det er selve prosessen som best kan garantere fornuften -ideell sett. Så, hva hvis denne ikke fungerer? Det finnes ikke andre krefter som kan ødelegge for fornuften enn makt. Makten kan være dum, men også smart. Makten er alltid enten smart, og slipper folk til med sine meninger fordi det kanskje er noe å lære, eller den er dum, og ønsker kun å ivareta seg selv, eller status quo. Det som da skjer er at «ingen» får tilgang til øket viten, nye kloke tanker og innsikt. Hva skjer da med folk? Hva hvis vår tids fornuft blir ufornuft fordi den er snill, og forstående? Alle sitater i kursiv er fra Hans Skjervheim:

«Irrasjonalisme er det same som et farvel til fornufta og den edruelige og ansvarlege tanken, et farvel til vitenskapen og til den vitenskaplege innstillinga.»

Men, hvorfor skjer dette? Hvorfor sier man takk og farvel til dette? Hva sier Skjervheim?

Skjervheim forklart: Det første skritt i feil retning er når folk beholder sin rasjonalitet for sin egen del, men for andres del kan de «beholde» sin irrasjonalitet. Man «forstår» så de irrasjonelle; at de trenger sin ufornuft for å kunne eksistere som det de ønsker å være. I dialogen blir det da nærmest umulig å kreve fornuft av de ufornuftige. Fornuftens ufornuft/rasjonell irrasjonalisme, er særlig farlig, fordi denne fremstår fornuftig og omsorgsfull samtidig. Ikke krevende til hverken forventninger, respekt, utfoldelse, eller utvikling. Den er hensyntagende både overfor seg selv og de andre, som ikke-krevende og konfronterende.

«Det gjelder ikkje lenger å opplysa sine medmennesker og på den måten frigjera seg frå dei tradisjonelle maktene, men å halde andre menneske på plass ved hjelp av truer som ikkje har noko grunnlag i fornufta, men som nok kan ha sitt grunnlag i mennesket sin manglande vilje til å vera fornuftig. På vegner av av andre er han såleis irrasjonalist og antiopplysnings-mann.»

Man ønsker gjerne ikke å krenke, provosere, komme selv i «unåde», bli cancelled, eller være for mye på tvers av den gjengse mening, da det betyr utskjelling og utfrysning. De kloke vil i et slik samfunn da helst være alene.

«Ein slik tenkjemåte der ein på vegner av seg sjølv er rasjonalist, men på vegner av andre er irrasjonalist, kan kallast rasjonalistisk irrasjonalisme.»

Hvordan har dette skjedd, ifølge Skjervheim? Etter at vår tidlige samfunnsutforming trodde på vitenskapen og fornuften, og der filosofi og vitenskapene kritiserte seg selv for å danne enda sikrere grunnlag, så oppstod *psykologismen*. Da begynte man å «forstå» mennesket, deres behov for å tro, og i dette oppstod en relativisering. Det har vært bra å se tingene fra enkeltmenneskets perspektiv, som å forstå dets psyke, men psykologismen førte også til at «alt er like bra», der også andre trossystemer, kulturer og overtro ble «forstått»; en like-gyldig-het. En forvirring i rasjonalitet og aksept som det samme. Å forstå blir en bekreftelse på (egen) rasjonalitet. Og, dessverre; å føle seg klok gir selvtillit.

«Men dette er et standpunkt for oss, ikkje for dei andre. Det er alltid dei andre som bør tru noko fordi det er til deira eiga beste. Vi klarar oss utan. Men skal det vera til deira eiga beste, bør dei helst ikkje få vite at den einaste rasjonelle grunnen for å tru slik dei gjer er at det er til deira eiga beste.»

Jonas Gahr Støre: [Video](#) | [Facebook](#)

Det fører så til at «vi» har verdier om det rasjonelle og vitenskapen, mens «de andre» skal «fornuftsbasert» forstås for sin irrasjonelle tro og kultur. De irrasjonelle klarer kun sitt eget perspektiv. Det er det som kjennertegner dem. «Deres eget beste» er ikke for individet, men gruppen.

«Er ein dessutan kulturrelativist, må ein spørje seg kva rett vi har til å påtrykkja andre vår kultur, her i dette tilfellet være standarder til å døma etter. Med andre ord, kva rett har vi egentlig til til å driva opplysning? Bør vi ikkje la andre få leva i si tru? Det heile endar i ein grotesk dialektikk. For det første vert det at vi bør gjeva avkall på all opplysning presentert som det siste, nyaste og mest opplyste standpunktet»

Så, av psykologisk, empatisk omsorg og forståelse for de andres behov, begynner man å tenke med hjertet.

«Ein er ikkje lenger irrasjonalist berre på vegner av den andre, men òg på vegner av seg sjølv, på den måten at ein prøver å legitimera, å gjeva seg sjølv retten til ikkje å følgje fornufta, men sitt eiga hjarte. Men dette prøver ein å legitimera rasjonelt»

Det rasjonelle forsvinner fra de rasjonelles hjerner, da å være rasjonell også innebærer å forvente rasjonalitet også hos dem man kommuniserer med. Det betyr i praksis likeverdighet,

omsorg, og ønske det gode for de andre, ellers er det bare som et spill, på liksom, og man snakker med to tunger, som han sier. Det rasjonelle blir å *ikke* forvente rasjonalitet.

Skjervheim sier også om pedagogikken: I pedagogikken skal barneoppdragelsen være naturlig, som fri vekst (Rousseau) uten grenser, en romantisk oppfatning av at barnet kan og skal utvikles ut fra seg selv. Barnet skal slik også forstås «rasjonelt»-irrasjonelt, der forventningen til fornuft og sosialisering egentlig sees som en berøvelse av dets naturlighet. Men, mennesket er (egentlig) et sosialt vesen som utvikles gjennom omgang og forståelse med andre mennesker. Slik kan det finne sine talenter.

Samtidig som mennesker har en iboende fornuft, må den også læres. Det er tydelig hos barn. Å lære seg fornuft er å utvikles, og å utvikle robusthet; fysisk og psykisk. Fornuft er et redskap for å forstå virkeligheten; for rammer, språk, samarbeid, klokskap, kunnskap, vitenskap og forbedring.

Å ikke lære seg fornuft og fornuftshistorie har store konsekvenser for samfunnet:

- Det gjør at dannelsespedagogikken er uten fornuft og demokratiske dannelsesfornuftskunnskaper. - Det gir ingen skole med forventning om fornufts-opplæring hos sine elever. Det må de lære hjemme i så tilfelle. - Det gjør at dem som mener seg fornuftig ikke «forventer» kunnskap og fornuft av «de andre». «De andre» blir alle med en overbevisning, er følelsesstyrt, umoden, og ignorant.

Det gjør det vanskelig å møte religioner med fornuftsforventning; at den enkeltes rettigheter er et ufravikelig prinsipp, og ikke religionsfrihet til grupper. [Den norske kirke, Islam | Statens støtte til Den norske Kirke betyr milliardstøtte til andre trossamfunn](#)

Facebook

– Det gjør at samfunnet som sådan blir frarøvet kunnskaper om hva fornuft egentlig er, som logos, som dialektikk, som relativt harmoniske saklighetsmøter mellom mennesker basert på *ønsker* om kunnskaper og forbedring.

Det vestlige prosjekt blir til etter individenes og gruppenes (der det ikke finnes individer) behov, «respekt og medmenneskelighet», toleranse, naturlighet, og følelser for «de andre». Fornuftsapologeter og vitenskap blir fiender for skolen og samfunnet, fordi det representerer noe ukjent for dem, og fordi det trosser de rådende verdier. Det innebærer å gjøre fiende av dets eget grunnlag. Lærere, politikere og ledelse står uten fornuftsbasert autoritet, men må forholde seg til «naturligheten», og med hjertet «akseptere» ufornuft, og alt det innebærer. Orker man å protestere, så er det den siste krampetrekning før man slutter.

Demokratiet og Vesten ender opp med å bli styrt av følelser, og man mister etter hvert velferdsstaten.

Staten, og fagforeninger og interesseforbund, bygget på kampen for frihet, fornuft og forbedring, er også rammet av tenkning med hjertet. – Den finale store konsekvensen er at vi ikke kan tenke/har fornuft, og forholde oss til hverandre i forventning som basis for *meningsfull* kommunikasjon.

I den pedagogiske opplæringen har man tilknytningsangst for disse vestlige grunnpillarene, for som Skjervheim sier, «*hva rett har man til å pådytta andre sin kultur?*»

Noen som tviler på vår kulturs overlevelse? Krig i Europa har i det minste fått oss til å se at der er noe å miste.

JD Vances tale i Munchen: se 2.20 – 8.80 minutter. [Bing Videoer](#)

Snutt fra England; «Speak English!»: [Video](#) | [Facebook](#)

«Så man må altså gå ut fra at tyranniet har sin opprinnelse i demokratiet, den verste og hårdeste trelldom i den største frihet.» Platon (Fra *Staten* 564)

Vet vi at det er dette vi risikerer?